

УДК [930.25:378](4+71+73)

М. Г. ПАЛІЄНКО*

ІСТОРИЧНІ ТРАДИЦІЇ ТА СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ І АМЕРИКАНСЬКОЇ МОДЕЛІ АРХІВНОЇ ОСВІТИ

Стаття присвячена історії становлення та розвитку архівної освіти у країнах Західної та Центральної Європи, а також США і Канаді, порівняльному аналізу “європейської” та “американської” моделей підготовки архівістів, визначенню їх особливостей та тенденцій розвитку.

Ключові слова: архівна освіта; архівна наука; архівні студії; моделі архівної підготовки; історичні традиції; сучасні тенденції; програма навчання; Європа; США; Канада.

Упродовж останнього століття теоретики архівної науки поряд із архівістами-практиками з багатьох країн світу активно обговорюють у наукових публікаціях та у виступах на міжнародних форумах питання фахової освіти, її інституціалізації, намагаються якнайповніше відобразити сутність професії, її роль та значення у постійно еволюціонуючому суспільстві. Особливо актуальною ця тема постала на межі ХХ і ХХІ ст., коли інтенсивний розвиток інформатизації суспільства та запровадження комп’ютерних технологій в усі сфери його життєдіяльності поставили нові виклики та завдання перед представниками професії. Крім того, змінилась сама роль архівістів у суспільстві, відбулося поступове зміщення домінуючих акцентів у їх діяльності з функцій пасивних зберігачів документальної спадщини на активних учасників процесу творення історичної й соціальної пам’яті. Еволюційні та інтеграційні процеси, що нині відбуваються в українському суспільстві, з новою силою актуалізують звернення архівної професійної спільноти до переоцінки своєї історичної місії, ролі та значення і тим самим порушують проблеми реорганізації та адаптації архівної освіти до вимог часу. Особливо гостро ці питання постали у зв’язку з проведенням загальнодержавної освітньої реформи, а також прийняттям нового класифікатора спеціальностей, за яким “архівну справу” було зараховано до галузі “культура” та об’єднано з підготовкою спеціалістів з інформаційної та бібліотечної справи.

У фокусі цього дослідження перебувають історичні витоки професії та еволюційні зміни у фаховій підготовці архівістів крізь призму

---

* *Палієнко Марина Геннадіївна* – доктор історичних наук, професор кафедри архівознавства та спеціальних галузей історичної науки Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

компаративного аналізу “європейської” та “американської” моделей архівної освіти, особливостей їх становлення та сучасних тенденцій розвитку. У такому визначенні проблеми воно вперше здійснюється в українській історіографії і в жодному разі не претендує на всеосяжність, оскільки через багатогранність та варіативність систем підготовки архівістів у різних країнах світу у рамках однієї публікації можливо лише узагальнити її характерні риси та визначити певні регіональні особливості. З огляду на те, що у статті аналізується зарубіжний досвід фахової підготовки архівістів (передусім, країн Західної та Центральної Європи, США та Канади), за її рамки свідомо винесено характеристику процесу підготовки архівістів в Україні, що у майбутньому потребує окремого, спеціального компаративного дослідження.

В основу статті покладено порівняльний аналіз публікацій відомих зарубіжних архівознавців та архівістів-практиків, присвячених проблемам архівної освіти, формуванню її концептуальних засад та професійних стандартів, висвітленню процесу їх імплементації у навчальних програмах університетів та архівних шкіл, практичній діяльності архівних інституцій, серед яких праці Семюеля Ф. Беміса (*Samuel F. Bemis*), Роберта М. Ворнера (*Robert M. Warner*), Лючіани Дюранті (*Luciana Duranti*), Террі Іствуда (*Terry Eastwood*), Марка Карассі (*Marco Carassi*), Фердінанда Оппла (*Ferdinand Opll*), Вільяма Дж. Орра (*William J. Orr*), Ернста М. Познера (*Ernst M. Posner*), Теодора Р. Шелленберга (*Teodor R. Schellenberg*), Роя Шеффера (*Roy Schaeffer*) та ін. В українській історіографії стосовно зарубіжної архівістики найбільш розробленими нині є питання, пов'язані з професійною підготовкою архівістів у США, що знайшли відображення у монографічному дослідженні “Архіви та архівна справа Сполучених Штатів Америки: історія та організація” (Миколаїв, 2013) та низці статей Л. Левченко. Першу в Україні ґрунтовну публікацію з історії становлення та розвитку архівної освіти у Польщі здійснила магістр кафедри архівознавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка М. Апеннікова на сторінках міжнародного наукового збірника “*Nad Wisłą i Dnieprem*” (Торуń – Saragossa, 2015). Крім того, у процесі написання цієї статті були широко використані електронні ресурси зарубіжних освітніх центрів, які здійснюють підготовку архівістів.

Визначальний вплив на еволюцію архівної справи та розуміння місця й ролі архівів у житті суспільства мали події Великої французької революції кінця XVIII ст., що призвели до формування “французької” моделі архівів та нової освітньої парадигми. Останнє зумовлювалось потребами суспільства та розвитком історичної науки, досягненнями у галузі палеографії, дипломатики та низки інших спеціальних дисциплін. Французька революція докорінно змінила цілі та функції архівів, зробила перший крок до відкриття їх для публіки і сприяла їх подальшому використанню в історичних дослідженнях.

Європейці, на відміну від американців, традиційно підкреслювали подвійний обов'язок архівістів – бути не тільки зберігачами, але й інтерпретаторами історичних документів¹. Ідеал архівіста-історика до цього часу залишається поширеним і популярним у Європі.

Інтенсивний розвиток архівної справи викликав необхідність у підготовці кваліфікованих спеціалістів. Наприкінці XVIII ст. в Італії та у першій чверті XIX ст. у Франції та Баварії були засновані архівні школи, що започаткували традицію системного викладання низки історичних дисциплін, сформувавши загальні підходи й визначили стандарти із підготовки архівістів-палеографів, які вважалися засадничими упродовж наступного століття².

Заснування *Школи хартії* (*École des Chartes*, нині – *École nationale des chartes*) відбулося 22 лютого 1821 р. відповідно до наказу короля Людовика XVIII³. Становлення архівної освіти у Франції було зумовлено розвитком історичної науки доби романтизму, зростанням загального інтересу до національної історії, документів епохи Середньовіччя та необхідністю підготовки фахівців для роботи з численними архівними колекціями попередніх періодів, переданими на зберігання до Національного архіву Франції.

Підготовка перших архівістів розпочалась у приміщенні Королівської бібліотеки, причому акцент у навчанні робився на вивченні палеографії та текстології, оскільки майбутні співробітники Національного архіву передусім мали читати, описувати та систематизувати середньовічні документи, написані переважно старофранцузькою мовою та латиною. Після першого випуску школа була закрита у 1823 р. Однак за кілька років (1830 р.) вона відновила свою діяльність і від того часу успішно продовжує готувати архівістів-ерудитів. Уже у XIX ст. навчання у школі здійснювалося як з професійною, так і з науковою метою, і за нею було визнано монопольне право на підготовку архівістів для роботи у Національному архіві, а згодом й у департаментських архівах Франції.

Навчання у Школі хартії було на високому рівні, і в цей престижний заклад було доволі складно вступити. Абітурієнти мали скласти низку письмових та усних вступних іспитів (серед яких: переклад тексту з латини без словника, історичні есе латинською та французькою мовами; усні іспити включали детальне обговорення запропонованого латинського тексту, дискусію з проблем історії Середньовіччя та Нового часу, іспит з історичної географії Франції, з німецької та англійської мов). Додаткові бали надавалися тим кандидатам, які демонстрували володіння ще однією із зазначених у переліку мов (класичною грецькою, італійською, арабською, португальською, російською чи арабською)⁴. До Школи приймали 20 кандидатів з найвищим рейтингом.

Упродовж трьох років студенти вивчали латинську і французьку палеографію, дипломатику, романську філологію, сівіллографію, нуміз-

матику, класифікацію архівів і бібліотек, історичну географію, системи мір і ваги, історію політичних інституцій Франції, археологію, цивільне, церковне та феодальне право. У 1897 р. Школа хартій була переведена до приміщення Сорбонни (за адресою – 19, rue de la Sorbonne), і “шартисти” паралельно із вивченням архівознавчих курсів почали відвідувати університетські лекції з інших історичних дисциплін. Основні заняття присвячувалися читанню середньовічних рукописів та їх обговоренню, до якого студенти годинами готувалися у бібліотеці та архіві. Фінальні іспити включали всі предмети, що вивчалися впродовж року, а навчання завершувалося захистом магістерських робіт та практикою в Національному архіві.

Архівіст-палеограф, підготовлений у рамках французької освітньої моделі, став типовим представником архівної професії, робота якого була спрямована на вивчення, систематизацію та опрацювання джерельної інформації архівних документів через їх упорядкування, описування та каталогізацію, підготовку індексів, інвентарів та каталогів. Накопичення емпіричного знання призвело до визнання архівів як інститутів пам’яті та хранителів культурної спадщини. Французька модель – історична, позитивістська, орієнтована на культурну спадщину, розвивалась та закріплювалась упродовж другої половини XIX та наступного XX ст.

Цікавим та оригінальним є досвід *підготовки архівістів в Італії*, висвітлений у публікаціях Донато Тамбле (Donato Tamblé)⁵ та однієї з найуспішніших випускниць архівної школи у Римі, нині – професора Школи бібліотечних, архівних та інформаційних студій Університету Британської Колумбії (Канада) Лючіани Дюранті (Luciana Duranti)⁶. Витоки архівної освіти простежуються у країні, починаючи з XVIII ст. З 1765 р. архівознавчі курси були запроваджені у Болонському університеті, а з 1786 р. – у Державному архіві Болоньї. На межі XVIII – XIX ст. постали архівні школи у Мілані, Неаполі, Падуї, Турині, у середині XIX ст. – у Палермо, Венеції та Флоренції⁷. Їх завдання включали не тільки підготовку архівістів, але й підвищення статусу архівів, сприяння розумінню їхньої місії у суспільстві.

Після об’єднання Італії у 1861 р. *Школи архівістики, палеографії і дипломатки* – *Scuole di archivistica, paleografia e diplomatica* (сучасна уніфікована назва – з 1963 р.) функціонували у структурі сімнадцяти державних архівів країни, розташованих у найбільших містах провінцій (Болоньї, Венеції, Генуї, Мілані, Неаполі, Палермо, Пармі, Перуджі, Римі, Трієсті, Турині, Флоренції та ін.)⁸. Слід зазначити, що італійське архівне законодавство, починаючи з положень закону 1875 р., розглядає *архіви як наукові інституції*, а характерною рисою італійської архівознавчої літератури є підкреслення *культурного значення архівів*⁹. У програмах з підготовки архівістів є три обов’язкові навчальні комп-

лекси: 1) архівознавство (архівна теорія, організація архівів та методи описування, історія архівів та архівне законодавство), 2) палеографія (латинська і сучасна), 3) дипломатика (церковних, державних і приватних документів). Інші дисципліни є варіативними, і кожна зі шкіл включає до своїх програм (за вибором): курси з історії державних інституцій регіону, місцевих архівів, архівних технологій (будівництва, устаткування, реставрації та ін.), термінології, електронних архівів, а також із низки спеціальних історичних дисциплін – хронології, сфрагістики, геральдики, нумізматики, метрології, кодикології, криптографії тощо. Теоретичні курси органічно поєднуються з практикою слухачів-стажерів в архівних установах.

Приєм на роботу до італійських архівів здійснюється на конкурсній основі. Після складання низки письмових та усних іспитів нові архівісти (за висловом Л. Дюранті – “neophyte archivists”) упродовж півроку працюють під керівництвом досвідчених наставників, паралельно відвідуючи заняття в архівній школі. Отже, в Італії диплом з архівознавства, отриманий у державній архівній школі чи університеті, є обов’язковим не тільки для державних архівістів, але й для директорів недержавних архівів. У навчальній програмі Школи архівістики, палеографії і дипломатики у Римі особливо наголошується на науковому аспекті архівних студій як основі базової професійної освіти та підготовки слухачів для дослідження. Із цією метою увага приділяється визначенню особливостей кожної з груп архівних документів, вивченню їх первісної організації та історичного значення. Як зазначає Д. Тамбле, традиційно у школі функціонували чотири основні кафедри (архівної теорії, архівного права та організації; історії архівів; архівів та інституцій Папської держави; італійських архівів та державних інституцій). Дві додаткові кафедри відповідали за викладання курсів з палеографії та дипломатики¹⁰.

Окрім архівних шкіл, у яких існують магістерські програми, архівістів готують ще у двох італійських університетах – у Римі та Флоренції. Перший курс з архівознавства прочитав директор Державного архіву у Римі Еудженіо Казанова у 1925 р.; з 1927 р. він продовжив викладання архівознавства на факультеті мистецтв і філософії Римського університету (1963 р. у структурі факультету створено Спеціальну школу архівістів і бібліотекарів)¹¹. Інший італійський архівіст – Антоніо Панелла (Antonio Panella) – був призначений на кафедру архівістики Університету Флоренції, яку він посідав до 1970 р. Отже, магістрів архівознавства нині готують у дев’ятнадцяти вищих навчальних закладах Італії. Крім того, архівознавство включено до навчальних програм у цілій низці університетів з метою підготовки студентів різних спеціальностей до дослідницької роботи та поширення культурного значення архівів.

Важливу інформацію щодо сучасних тенденцій професійної підготовки архівістів в Італії містить стаття Марка Карассі (Державний архів Турину)¹². Автор передусім зупиняється на побутуванні терміну “архівіст” в італійській термінології, який стосується щонайменше двох видів робіт: у першому випадку він означає офіційну посадову особу з університетською освітою та спеціальним дипломом з архівістики, яка працює в державному архіві або іншій інституції, що зберігає важливі історичні архіви. В іншому випадку йдеться про службовця, котрий працює з поточною документацією на одному з нижчих рівнів бюрократичної піраміди. Безумовно, ці два типи архівістів отримують кардинально відмінну підготовку. Перший тип – історик-архівіст – після здобуття університетського диплома з права, історії, політичних або гуманітарних наук (4 роки навчання) має відвідувати дворічний архівний курс. Отримати диплом архівіста можна лише після складання національного іспиту, що включає письмову та усну частину (історію, право, адміністративну історію, політичну економію, статистику, іноземні мови та ін.). З іншого боку, жодна спеціальна підготовка не надається архівістам другої категорії (типу): фактично вони навчаються у процесі роботи, переймаючи досвід у своїх старших колег.

Майбутнє італійських архівних шкіл М. Карассі вбачає у диверсифікації дипломів: один – для роботи з документами від Середньовіччя до Нового часу, інший – для роботи з новітніми видами документів. Серед запропонованих автором реформ – заснування національної архівної школи з кількома локальними відділеннями з метою надання архівістам загальної базової освіти. Водночас, на думку М. Карассі, архівна освіта має залишатися інтегрованою у місцеві школи, беручи до уваги необхідність поглибленого вивчення регіональної історії та специфіки діяльності місцевих установ через існування різних адміністративних традицій до об’єднання Італії у 1861 р.

Узагальнюючи традиції і тенденції розвитку архівної освіти в Італії, слід відзначити, що, по-перше, італійські школи намагаються підтримувати баланс між теоретичним навчанням і практикою. По-друге, вони надають велике значення вивченню законодавчої та адміністративної діяльності місцевих органів влади та інституцій для того, щоб архівісти могли глибше зрозуміти процедуру створення та обігу документів, взаємозв’язки між ними. Нині архівні школи пропонують спільні програми навчання для істориків-архівістів, які працюють з історичними документами, та архівістів-документознавців, котрі займаються опрацюванням сучасної документації. На противагу традиціям інших європейських країн, де архівісти більше відокремлені від управлінців документацією, в Італії окремі фази життєвого циклу документів розглядаються як послідовні явища одного процесу¹³. В Італії поширеним є трактування архівознавства як міждисциплінарної науки, що включає

юридичні, адміністративні та історичні складові. Відповідно до італійського архівного законодавства, архівісти мають статус “наукових дослідників” і у зв’язку з цим посідають вищий щабель в ієрархії державних службовців¹⁴.

Високим науковим рівнем викладання низки спеціальних історичних дисциплін вирізняється *Ватиканська школа палеографії, дипломатики та архівістики (Scuola Vaticana di Paleografia, Diplomatica e Archivistica)*¹⁵, заснована папою римським Левом XIII 1 травня 1884 р. Біля витоків формування моделі архівної освіти у Ватикані стояв канонік Ісидоро Каріні (Isidoro Carini), знавець грецької та арабської дипломатики, призначений папою на посаду головного архівіста Ватиканського секретного архіву та першого директора архівної школи. І. Каріні розробив програму навчання та заклав підвалини діяльності Ватиканської архівної школи на наступні періоди, спрямувавши навчальний процес на засвоєння таких базових дисциплін, як: палеографія, дипломатика, текстологія, сфрагістика – у поєднанні з виробленням навичок практичної роботи над документами в архіві, засвоєнням слухачами основ їх текстологічного аналізу, тлумачення та інтерпретації джерельної інформації. І. Каріні розглядав архіви як сховища цінних історичних джерел, вважаючи палеографію ключем до них, а дипломатику – світильником, що їх освітлює.

Паралельно з Італією та Францією становлення архівної професії відбувалося у Баварії, яка хоч і належала до німецького історичного та мовного простору, але традиційно зазнавала істотного французького впливу. У 1821 р. у Мюнхені було засновано *Баварську архівну школу (Bayerische Archivschule, München)*, що продовжує свою діяльність до сьогодні. Від того часу у навчальній програмі школи, яка є структурним підрозділом Генеральної дирекції державних архівів Баварії, по-важне місце посідають курси зі спеціальних історичних дисциплін, таких, як: дипломатика, німецька, латинська та французька палеографія, хронологія, геральдика, сігіллографія, нумізматики, метрологія, біографістика (загалом 244 заняття, із яких найбільша кількість відведена для вивчення німецької й латинської палеографії – відповідно 100 та 89 лекційних і практичних занять)¹⁶.

Іншим важливим центром у Німеччині, в якому з середини ХХ ст. відбувається підготовка спеціалістів для архівної галузі, є *Архівна школа Марбурга (Archivschule Marburg)*¹⁷, заснована 1949 р. як департамент Державного архіву землі Гессен (з 1994 р. – незалежна інституція). Школа готує спеціалістів для Федерального архіву та державних архівів усіх німецьких земель (крім Баварії) і структурно поділяється на Інститут архівознавства, де навчаються претенденти на вищі адміністративні посади в державних архівних установах, та Вищу спеціальну школу, що готує архівістів широкого профілю. Відповідно до навчаль-

ного плану у школі викладають, зокрема, архівознавство, спеціальні історичні дисципліни (у т. ч. палеографію, дипломатику, сфрагістику, генеалогію, геральдику, хронологію), історію німецької мови та документознавство. Державний іспит складається з двох частин – усної і письмової. Під час письмового іспиту в Марбурзі кожен студент має виконати чотири контрольні роботи: підготувати до публікації середньовічні латинську та німецьку грамоти, а також два документа новітнього періоду (один французькою, інший – німецькою мовами). Усний іспит містить питання зі спеціальних історичних дисциплін¹⁸.

Докторські програми Архівної школи Марбурга включають підготовку з чотирьох напрямів: архівознавство, спеціальні історичні дисципліни, історія, а також право і менеджмент. Загалом викладається близько 40 предметів (1300 лекційних годин).

Важливий досвід у сфері підготовки істориків-архівістів має також Австрійська Республіка. Співробітники архівів вищої кваліфікації повинні мати базову вищу філософську, юридичну або історичну освіту та скласти державні іспити в *Інституті досліджень австрійської історії у Відні (Institut für Österreichische Geschichtsforschung)* – провідному історичному закладові країни, створеному ще у 1854 р. за зразком французької Школи хартій. Слід підкреслити, що традиційно академічна історична освіта вважалась базовою для професійної підготовки архівістів Австрії. Інститут досліджень австрійської історії розташований у головній будівлі Віденського університету, хоча адміністративно від нього не залежить і має міжуніверситетський (міжінституційний) характер. Ця наукова установа є визнаним у Європі центром із підготовки спеціалістів у галузі джерелознавства, палеографії, дипломатики та управління документацією.

Співробітники інституту ґрунтовно досліджують різні періоди австрійської історії в європейському контексті крізь призму історичних джерел, беруть участь у здійсненні важливих міжнародних археографічних проєктів. Від 1880 р. інститут видає наукові періодичні збірники праць “*Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung*”.

У співробітництві з Віденським університетом інститут здійснює магістерську програму “*Історичне дослідження, допоміжні науки та архівознавство*”, за допомогою якої студенти одержують глибокі знання зі спеціальних історичних дисциплін доби Середньовіччя та Нового часу. У процесі навчання вони можуть спеціалізуватися за напрямками “історичне дослідження” або “архівні студії та медіа архіви”. Програма підготовки триває п’ять семестрів, причому базовими предметами модульної групи “історичне дослідження” є середньовічна палеографія та палеографія Нового часу, дипломатика та дослідження адміністративних документів, кодикологія, конституційна історія, джерелознавство, архівознавство та музеєзнавство. У модульній групі “архівознавство та

медіа архіви” представлені такі предмети, як: доступ до архівів, архівні технології та управління, питання законодавства, медіа аналіз, оцифрування тощо¹⁹.

Навчання дає студентам розширені компетенції у науковому редагуванні та публікації історичних джерел – від документів на пергаменті до цифрових записів, готує їх як до наукової кар’єри, так і до роботи в архівах і музеях – від класичних історичних архівів до цифрових медіа архівів. Викладацький склад представлений співробітниками інституту, університетськими лекторами, професійними архівістами, співробітниками медіа архівів та бібліотек, що гарантує органічний зв’язок навчального процесу з професійною практикою. Такий рівень вимагає належної базової освіти або попередньої підготовки, особливо це стосується мовних навичок – знання латини, середньовічної та ранньомодерної німецької мови, сучасних мов, що викладаються на бакалаврському рівні. Навчання в інституті триває три роки, після чого випускники мають захистити дипломну роботу і скласти письмові іспити з джерелознавства, австрійської історії або історії права, палеографії, дипломатики та історії мистецтв, а також усні іспити зі сфрагістики, архівознавства, документознавства і музезнавства.

У зв’язку з розглядом сучасних тенденцій розвитку архівної освіти в Австрії цікавим видається звернення до виступу представника Муніципального та провінційного архіву Відня Фердинанда Оппла (Ferdinand Orpl) на Круглому столі, організованому під час роботи VII Європейської конференції архівів у Варшаві (19 травня 2006 р.)²⁰. Як відзначав Ф. Оппл, посилення процесів інтеграції та стандартизації професійної освіти на міжєвропейському рівні суттєво позначилося на еволюції (за висловом автора – “революції”) програм університетських студій, і остаточні результати цього процесу сьогодні ще складно передбачити.

Загалом рівень навчання в Інституті досліджень австрійської історії завжди мав високу оцінку у професійному середовищі. Для архівів Відня, зокрема, державного (муніципального) архіву, диплом про закінчення інституту вважається обов’язковим від 1954 р., коли це положення було затверджено спеціальним рішенням сенату міста (Stadtssenat). Крім того, упродовж останніх років державним архівом була запроваджена система тьюторів (професійних наставників) для опіки над молодшими колегами та випускниками архівних програм інституту. Упродовж піврічного терміну один з досвідчених співробітників архіву здійснює опіку над одним з молодих колег – випускників інституту. На думку Ф. Оппла, запровадження системи тьюторів має велике значення для удосконалення і розвитку архівної справи в цілому та архівної професії зокрема. Ще одним позитивним та результативним аспектом співпраці інституту та архівних установ Австрії є забезпечення про-

ходження архівної практики на базі архівів, отримання практичних навичок. Таким чином, архівісти, що працюють у різних архівах, мають можливість передати свій професійний досвід молодшій генерації і таким чином, беручи участь у навчальному процесі, готують архівістів нового покоління.

Надзвичайно важливим сьогодні є застосування *принципу* “*освіта на роботі / у професійному середовищі*”. Через відносно невеликий професійний ринок архівістів в Австрії не існує спеціальної інституції для підготовки архівістів середньої ланки. Проте Асоціація архівістів цієї країни вживає постійних заходів для професійного зростання. Упродовж останніх років архівістами-практиками були підготовлені спеціальні навчальні розробки з архівістики, що дають можливість молодим співробітникам глибше пізнати специфіку архівної роботи. У 2005 р. Асоціація архівістів утворила спеціальну робочу групу з професійного навчання та безперервної освіти. Ця група розробила концепцію, що базується на шведській моделі архівної освіти, яка почала запроваджуватися з 2007 р. До цієї групи увійшли представники різних архівних інституцій Австрії, не тільки з центральних, але й із провінційних, комунальних, церковних архівів, що засвідчує важливість питання про вдосконалення професійної підготовки для архівів різних рівнів.

У 2005 р. в Австрії було запроваджено нову спеціальність для асистентів бібліотекарів, документознавців та архівістів, підготовку яких здійснюють освітні центри при бібліотеках. Крім того, подібне навчання для допоміжного персоналу архівної галузі запровадили в Провінційному архіві Штірії та муніципальному архіві Відня.

Ф. Оппл у своїй доповіді також відзначив низку актуальних проблем, пов'язаних із професійною підготовкою реставраторів документів. Зокрема, він підкреслив, що обов'язки реставраторів та специфіка їх роботи зазнали суттєвих змін упродовж останнього часу: вони все більше концентруються на контролюванні кліматичних умов у сховищах, постійному оцінюванні фізичного стану документів з метою їх підготовки до оцифрування, а також у проведенні експертизи документів у зв'язку з їх відбором для експонування. Причому підготовка реставраторів на науковому рівні здійснюється у німецькомовному світі лише у Штудгарті (Staatliche Akademie der Bildenden Künste) та Відні (Akademie der Bildenden Künste), оскільки спеціалізація у галузі реставрації паперу не є вельми поширеною.

Ф. Оппл також порушив питання про професійну мобільність архівістів, наголосивши на необхідності ґрунтовної історичної підготовки архівістів, яка покликана забезпечити їх фаховими знаннями для роботи з історичними джерелами, що зберігаються в архівах.

Слід відзначити, що у програмах традиційних європейських архівних шкіл до середини ХХ ст. порівняно мало уваги приділялось про-

фесійним предметам, що не входили до кола історичних наук. З метою наближення теоретичної підготовки до практики діяльності архівних установ, розширення професійного спілкування архівістів Національний архів Франції на початку 1950-х рр. ініціював заснування *Міжнародних архівних технічних курсів – Le Stage Technique International des Archives (STIA)*²¹. Ідея організації курсів належала тогочасному директору Національного архіву, званому архівісту Шарлю Бребану (Charles Braibant). Діяльність курсів від самого початку була спрямована на підвищення професійної підготовки архівістів Франції та франкомовного світу, а також усіх зацікавлених працівників національних, регіональних, державних та приватних архівів інших країн²². Курси мають важливе значення для поширення стандартів архівної освіти та професійних знань у світі.

Програма щорічних курсів триває чотири тижні та включає участь у конференціях, семінарах, круглих столах, роботу в групах та індивідуальні завдання, а також відвідання Національного та регіональних архівів Франції. Заняття відбуваються у формі лекцій та презентацій з їх подальшим обговоренням у ході дискусій, порівнянням практик різних країн світу. Зокрема, у 2014 р. у робочих групах обговорювалися питання управління електронними документами (*La gestion électronique des documents, GED*), функціонування електронної системи архівації (архіважа) Франції (*Le système d'archivage électronique, SAE*), організації роботи з управлінською документацією, специфіки архівування електронної пошти, імплементації новітніх технологій зберігання та реставрації документів. Крім того, у фокусі уваги стажистів перебували проблеми архівної освіти, зокрема еволюції архівної професії в умовах розбудови інформаційного суспільства, проводилися практичні заняття на базі архівів та екскурсії, зокрема, відвідання Інституту національної спадщини у Парижі (Institut national du patrimoine) та департаментського архіву у Діжоні з метою ознайомлення зі специфікою його роботи. Загалом на курсах щорічно підвищують свою професійну кваліфікацію близько 30 архівістів, які представляють архівні установи різних країн і континентів – національні, регіональні, державні і приватні (від 1951 р. у їх роботі взяли участь понад 2000 архівістів). Слід відзначити, що, починаючи з 1990-х рр., у роботі курсів періодично брали участь і представники України. Так, 1994 р. першою з українських архівістів пройшла стажування на Міжнародних архівних технічних курсах у Парижі Ольга Музичук (нині – директор Центрального державного історичного архіву України, м. Київ).

Отже, інтеграційні процеси в європейському і світовому науковому та освітньому середовищі актуалізували посилення та поглиблення міжнародної співпраці архівістів, вплинули на формування та розвиток міжнародних архівних освітніх програм.

Підготовка архівістів та професійні архівні стандарти перебували у центрі уваги міжнародної архівної спільноти упродовж всієї другої половини ХХ ст. Важливу роль у поглибленні міжнародної співпраці архівістів, у тому числі у галузі професійної освіти, у цей період відіграла *Міжнародна рада архівів (International Council on Archives)*, яка неодноразово порушувала проблеми підготовки архівістів на Міжнародних конгресах архівів, зокрема, на другому (м. Гаага, Нідерланди, 1953), п'ятому (м. Брюссель, Бельгія, 1964), десятому (м. Бонн, ФРН, 1985), тринадцятому (м. Пекін, КНР, 1996), а XII-й МКА (м. Монреаль, Канада, 1992) був загалом присвячений темі “Професія архівіста в епоху інформації”. Значну увагу розвитку професійної освіти приділяв у своїй діяльності довголітній генеральний секретар Міжнародної ради архівів (1962–1988 рр.) Шарль Кечкеметі (Charles Kecskeméti)²³.

Сьогодні у структурі МРА існує окрема *Секція з архівної освіти та навчання (Section for Archival Education and Training, SAE)*, серед головних завдань якої – встановлення тісних контактів між викладачами архівознавства різних країн, удосконалення методів навчання та їх поширення, сприяння розвитку професії. Ця секція була створена відповідно до рішення XI Міжнародного конгресу архівів у Парижі (1988), а її перше робоче засідання відбулося 1990 р. у Гаазі (Нідерланди). Вона стала правонаступницею Комітету з професійної освіти МРА (Committee on Professional Training (ICA/CPT)), що функціонував у 1977–1989 рр.²⁴ Комітет та секція виступили організаторами цілої низки міжнародних симпозіумів, де обговорювалися актуальні питання архівної освіти, що турбували світову архівну спільноту, зокрема, викладання архівознавства (м. Париж, Франція, 1988), навчальні програми з архівознавства (м. Мілан, Італія, 1989), архівні підручники (м. Гаага, Нідерланди, 1990), архівна підготовка у країнах Азії та Океанії (м. Пекін, Китай, 1991), архіви: від навчання на роботі до університетських студій (м. Монреаль, Канада, 1992), технічні аспекти у викладанні архівознавства (м. Пірей, Греція, 1993), вплив політичних змін у Центральній та Східній Європі на архівну науку та освіту (м. Любляна, Словенія, 1994), дистанційна освіта (м. Пекін, Китай, 1996), освіта упродовж життя (м. Саламанка, Іспанія, 1998), архівна освіта: стан мистецтва (м. Севілья, Іспанія, 2000), документознавство у цифровому світі: міжнародні виклики (м. Перт, Австралія, 2002), архівна наука та освіта в електронну добу (м. Токіо, Японія, 2006) тощо.

1992 р. МРА був опублікований огляд діяльності освітніх центрів із підготовки архівістів, який включав характеристику 121-го навчального закладу у 43-х країнах світу, у т. ч. університетські архівні школи, магістерські та докторські програми²⁵. Цей ґрунтовний довідник містив інформацію не лише про місцезнаходження та назву інституцій, але й, що найважливіше, про їх навчальні програми, кількість студен-

тів, кваліфікацію викладачів, співвідношення теоретичних курсів та практичних занять. Аналіз його змісту засвідчує, що, незважаючи на різноманітність національних традицій та регіональних особливостей, упродовж другої половини ХХ ст. архівна спеціалізація була включена до університетських програм різних країн світу як окремий напрямок підготовки або у поєднанні з історичними, інформаційними або бібліотечними курсами. Крім того, поширеним явищем є розвиток вищих спеціалізованих шкіл, що функціонують при архівах. При всіх наявних відмінностях спільною рисою програм можна вважати тенденцію до збільшення кількості практичних занять в архівах та оволодіння навичками роботи з електронними системами.

Сьогодні тривають дискусії щодо визначення специфіки професії у сучасному світі та її статусу у суспільстві. Все це актуалізує пошук нових методів навчання, чому сприяють міжнародні форуми та програми стажування. Окрім згаданих вище Міжнародних технічних архівних курсів у Парижі, ще одним важливим європейським центром із підвищення професійної кваліфікації архівістів став *Міжнародний інститут архівної науки Трієсту та Марібору (International Institute for Archival Science of Trieste and Maribor, IIAS)* – міжнародна наукова організація, що об'єднує архівознавців різних країн світу з метою вивчення та розробки основних питань архівної теорії і практики. Витоки цієї організації простежуються з 1986 р., коли з ініціативи директора Крайового архіву в Маріборі (тодішній Югославії, нині – Словенія) Пітера Паула Класінца (Peter Pavel Klasinc) на базі архіву був створений Центр із вирішення професійно-технічних питань в архівах (The Centre for Technical and Professional Problems in Archives). У 1992 р. у зв'язку із збільшенням міжнародної участі за рахунок країн Балкано-Дунайського регіону (Австрії, Італії, Німеччини та ін.) він був реорганізований у Міжнародний архівний інститут, який 2005 р. було переведено до Трієсту (Італія), де він продовжив роботу на базі місцевого державного архіву. Серед основних завдань інституту – розроблення актуальних питань теорії і практики архівної справи, проблеми архівної термінології, збирання, вивчення та поширення інформації про сучасні технології організації зберігання документів, будівництва та реконструкції архівів, обладнання архівосховищ, читальних і виставкових залів, надання консультативної допомоги з цих питань. Нині у діяльності цієї престижної міжнародної організації беруть участь 20 країн (у т. ч. Австрія, Боснія і Герцеговина, Великобританія, Ізраїль, Іспанія, Італія, Канада, Китай, Німеччина, Польща, Росія, Сербія, Словаччина, Словенія, Угорщина, Україна, Франція, Хорватія, Чехія, Чорногорія).

Інститут організовує щорічні міжнародні конференції “Міжнародний день архівів”, офіційними мовами яких є італійська, словенська та англійська, а також щорічні осінні архівні школи, де підвищують свою

кваліфікацію та обмінюються досвідом представники багатьох країн світу²⁶. З результатами діяльності школи, науковими доповідями та повідомленнями архівістів можна ознайомитися на сторінках друкованого органу інституту – наукового журналу “Atlanti”, який виходить з 1991 р.

Глобальні зміни у системі документообігу та організації зберігання документів, пов’язані із запровадженням новітніх інформаційних технологій у всі сфери життєдіяльності суспільства, поставили перед європейськими архівними школами проблему адаптації навчальних програм до потреб інформаційного середовища. На початку XXI ст. керівництво найдавнішої та найавторитетнішої архівної школи Європи – Національної школи хартій у Парижі, усвідомлюючи необхідність внесення змін до навчальних програм у контексті розвитку інформаційного суспільства, з 2005 р. паралельно з підготовкою архівістів-палеографів започатковувало *магістерську програму “Історія та новітні технології”*. Перший рік навчання у магістратурі передбачає вивчення загальних та професійно орієнтованих дисциплін (відповідно до обраної спеціалізації – середньовічні архіви; сучасні архіви; рукописи та література Середньовіччя; історія книги та інформаційних носіїв (XVI–XXI ст.); історія мистецтва та археології. На другому курсі слухачам пропонується підготовка наукової праці, або, за вибором, – створення мультимедійної продукції.

Отже, через різноманітність та широкі хронологічні межі історичних документів у європейських архівах, у Європі підготовка архівістів відбувається на різних рівнях і має різну тривалість. Для вищої категорії архівістів вона вимагає тривалішої теоретичної підготовки. Натомість більш технічна та рутинна підготовка архівістів середньої ланки займає менше часу.

На відміну від значною мірою “антикварних”, “історієцентричних” програм підготовки архівістів у Франції, Австрії та Італії, у Німеччині та Нідерландах уже понад століття тому навчання почало концентруватися на проблемах архівного управління²⁷. У Німеччині та Нідерландах підготовка архівістів включає два основні рівні. Вищий, учений-архівіст отримує після закінчення докторський ступінь переважно з історії і готується за більш традиційною університетською схемою, здобуваючи знання з методики роботи з давніми документами, їх критики. Згодом випускник посідає керівні позиції в архівних установах. Архівісти середнього рівня зазвичай мають середню спеціальну освіту і готуються для роботи з документами XIX – XX ст.

Звертаючись до традицій підготовки істориків-архівістів у країнах Центральної Європи, зауважимо, що в них простежуються тенденції виокремлення архівної спеціальності (спеціалізації) у рамках університетської освіти на історичних факультетах, а також вивчення архівних та

інформаційних технологій у спеціалізованих школах поза історичною освітою. В основі навчальних курсів з підготовки “істориків-архівістів” та “архівістів-палеографів” перебуває викладання спеціальних історичних дисциплін. Так, у структурі *Філософського факультету Карлового університету в Празі (Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze)* існує *кафедра допоміжних історичних наук та архівних студій (katedra pomocných věd historických a archivního studia)*, що здійснює підготовку бакалаврів та магістрів, а також забезпечує реалізацію докторської (PhD) програми. Остання включає поглиблене вивчення теоретичних засад спеціальних історичних дисциплін та методики їх практичного застосування у джерелознавчій критиці, дослідження історичних джерел крізь призму писемної традиції латинського культурного простору. Метою програми є підготовка випускників до творчої наукової роботи, оволодіння методами джерелознавства, знайомство з досягненнями у цій сфері інших країн²⁸. Випускники відділення можуть кваліфіковано виконувати комплексні завдання наукового і викладацького рівня в гуманітарних університетах, працювати експертами у спеціалізованих наукових інституціях, науковими співробітниками державних і приватних архівів, а також інших культурних інституцій.

У Польщі перші спроби викладання дисциплін архівознавчого циклу були здійснені ще у міжвоєнний період, проте професійна підготовка архівістів була започаткована лише у 1950-х рр. в *Університеті Миколая Коперніка у Торуні (UMK, Instytut Historii i Archiwistyki, Archiwistyka i zarządzanie dokumentacją)*, до якого згодом приєдналися ще два потужні університетські центри – *Університет ім. Адама Міцкевича в Познані (UAM, Wydział Historyczny, Zakład Archiwistyki)* та *Університет Марії Кюрі-Скłodовської в Любліні (UMCS, Instytut Historii, Wydział Humanistyczny, Zakład Archiwistyki)*²⁹. У 1970-х – 1980-х рр. архівістів уже готували в університетах у Гданську, Варшаві, Кракові і Катовіцах.

Слід відзначити, що навчальні програми з архівістики у польських університетах нині головним чином спрямовані на викладання архівознавчих і документознавчих курсів, сучасних інформаційних технологій (зокрема, використання електронного програмного забезпечення у діловодстві та архівах, оцифрування документів та ін.), хоча містять сегмент традиційних історичних дисциплін (палеографії, дипломатики, сфрагістики тощо). Сучасні кваліфікаційні вимоги до працівників архівної галузі Польщі визначаються положенням Міністерства культури від 6 червня 2003 р. про спеціалізовану освіту, відповідно до якого співробітники архівів, у першу чергу керівний склад, повинні завершити магістратуру зі спеціальності “Архівознавство” на базі історичних факультетів університетів. Крім того, із розширенням процесів інформатизації суспільства та їх суттєвим впливом на формування і збільшення

електронних документопотоків 2005 р. в освітніх закладах Польщі було запроваджено нову спеціальність – “Інформатика і архіви”. Нині підготовка архівістів здійснюється у понад 14 вищих навчальних закладах Польщі, проте найбільш розширені програми пропонують Торунський та Люблінський університети, де введено окрему спеціалізацію “Архівознавство та управління документацією”³⁰.

Суттєві відмінності та характерні риси має *підготовка архівістів у США та Канаді*. Ці країни у першій половині ХХ ст., розбудовуючи власну модель архівної освіти, плідно та інтенсивно вивчали європейський досвід, але трансформували його відповідно до власних вимог і потреб. Центральну роль у розробці концепцій, пов’язаних з питаннями професійної освіти, у США традиційно відіграло і продовжує відігравати нині *Товариство американських архівістів (Society of American Archivists, SAA)*. Вперше з особливою гостротою це питання постало після заснування Національного архіву США у середині 1930-х рр. З метою вивчення європейського досвіду та формулювання власної концепції у структурі SAA було створено Комітет з архівної освіти (Committee on the Training of Archivists) на чолі з Семюелом Ф. Бемісом (Samuel F. Bemis), який здійснив аналіз підготовки архівістів у Великобританії, Австрії, Німеччині та Іспанії та розробив на основі цього власні рекомендації, що були представлені на другій щорічній зустрічі товариства у жовтні 1938 р.³¹ У підготовленій комітетом доповіді наголошувалося на значенні історичної освіти у професійній підготовці архівістів. Зокрема, С. Беміс зазначав, що у штаті кращих європейських архівів домінує “учений-історик, озброєний сучасною технічною архівною підготовкою”³². Він пропонував застосувати цей досвід на американському ґрунті, із акцентуванням на вивченні американської історії та політології. Принциповим на цьому етапі було ухвалення рішення про недоцільність підготовки архівістів у бібліотечних школах та визнання необхідності для архівістів здобуття історичної освіти, оволодіння методикою критичного аналізу джерел та архівної роботи. З огляду на останнє пропонувалось акцентувати увагу у навчальних програмах на історичних, політологічних та архівознавчих дисциплінах. С. Беміс вважав, що архівна підготовка може бути включена до програм з американської історії провідних університетів США. Як і в європейській моделі, важливе значення у підготовці архівістів у США надавалось поєднанню теоретичних засад із виробленням навичок практичної діяльності, тому у запропонованих навчальних програмах суттєве місце відводилось організації практики студентів у Національному та регіональних архівах. Комітет Беміса запропонував поділити архівістів на дві категорії: *архівісти 1-го класу*, які мали здобути ступінь доктора філософії з американської історії (керівники і співробітники підрозділів Національного архіву США та архівів штатів), володіти широкими

знаннями з історії США, організації американської політичної системи, міжнародних відносин, ґрунтовно вивчити архівну теорію і практику, а також історіографію, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни; *архівісти 2-го класу* (працівники архів місцевих держустанов, бізнес-структур та ін.) мали отримати ступінь магістра з соціальних наук, оволодіти методикою експертизи цінності документів, знати історію місцевих установ, тенденції економічного розвитку тощо³³. Ці рекомендації мали значний вплив на формування засад архівної освіти у США, хоча цілісно вони так і не були реалізовані (зокрема, не був втілений поділ архівістів на два класи).

Відомий американський історик-архівіст Солон Дж. Бакк (Solon J. Buck), виступивши 1940 р. у дискусії, підтримав позицію С. Беміса і підкреслив, що “архівіст, щоб функціонувати ефективно, має володіти історичним методом”³⁴. Він також вважав, що архівну підготовку слід проводити у вищих школах на відділеннях історії та соціальних наук, і вперше в американській історії прочитав архівознавчий курс у 1938–1939 навчальному році під назвою “Архіви та історичні рукописи” студентам Колумбійського університету. Згодом, посівши пост директора Національного архіву, історик-архівіст продовжив викладання архівознавчих дисциплін на базі Американського університету у Вашингтоні.

Від цього часу Американський університет надовго посів провідне місце у підготовці архівістів у країні. З ініціативи та під керівництвом відомого американського історика та архівіста Ернста М. Познера (Ernst M. Posner) в університеті у 1940-х рр. була запроваджена навчальна програма “Історія та управління архівами”. Л. Левченко, підкреслюючи вагомий внесок ученого у становлення архівної освіти у США, зазначала, що саме Е. М. Познер першим усвідомив необхідність надання архівістам ґрунтовної університетської освіти та фахової підготовки, а також першим запропонував викладання курсу управління поточною документацією держустанов (у 1954 р. з його ініціативи у структурі Американського університету був створений Інститут менеджерів із управління документацією)³⁵.

Важливу роль у конституюванні архівної професії у США відіграли такі відомі представники американської архівної науки, як: Теодор Р. Шелленберг (Teodor R. Schellenberg) та Хьюстон Г. Джонс (Houston G. Jones). Висловлені ними погляди започаткували дискусію у професійному середовищі, яка триває і донині³⁶. Так, Т. Р. Шелленберг обстоював думку про те, що підготовку архівістів слід здійснювати на основі бібліотечної освіти, намагався створити синтетичний навчальний курс для архівістів та хранителів манускриптів у бібліотеках³⁷. Він вважав, що навчання професії, яке здійснюють європейські університети (з акцентом на дипломатиці, палеографії та інших спеціальних історичних дисциплінах), має невелике застосування у роботі американських архі-

вістів, оскільки переважна більшість документів стосується новітнього періоду історії. Відзначаючи інтерес істориків до архівів та манускриптів як до історичних джерел, Т. Р. Шелленберг схвально оцінював ентузіазм та зацікавленість останніх, котрі складно знайти у представників інших професій, оскільки історики надзвичайно зацікавлені у збереженні та наданні у використання архівних документів, що є джерелами для їх наукових студій (“*grist for their mill*”). Але водночас він застерігав щодо небезпеки зміщення акцентів у роботі істориків-архівістів на дослідження документів, а не на їх упорядкування та систематизацію, а також наданні переваги історичним аспектам формування колекцій та розвитку архівних інституцій, ніж проблемам архівної методології³⁸.

Протилежних поглядів на концепцію розвитку архівної освіти дотримувався Х. Г. Джонс, позиція якого полягала передусім у тому, що підготовка архівістів неможлива без ґрунтовного вивчення історичних дисциплін, тому запропонована ним програма була чітко орієнтована на студіювання майбутніми архівістами історичних курсів³⁹. Як зазначала Л. Левченко, наступні покоління американських архівістів так і не виробили спільної позиції щодо започаткованої Шелленбергом та Джонсом дискусії щодо найоптимальнішого місця навчання для архівістів – на базі історичних чи бібліотечних шкіл⁴⁰.

У 1970-х рр. американські архівісти Френк Б. Еванс (Frank B. Evans) та Роберт М. Ворнер (Robert M. Warner), проаналізувавши тогочасний стан архівної освіти в США, запропонували внести низку конструктивних змін у її організацію. Зокрема, Р. М. Ворнер, який у той час очолював Комітет з освіти та навчання Товариства американських архівістів, запропонував, між іншим, щорічно проводити конференції викладачів архівістики за участю членів товариства та провідних представників галузі, публікувати програми університетських архівних курсів з метою їх подальшого обговорення, розширити участь у діяльності Комітету з освіти представників суміжних історичних та бібліотечних галузей тощо⁴¹. За даними, наведеними Л. Левченко, сьогодні у США понад 37 університетів мають у своїх програмах архівознавчі курси або здійснюють підготовку бакалаврів та магістрів архівознавства⁴².

Традиційно провідну роль у виробленні професійних стандартів та розвитку архівної освіти у США відіграє Товариство американських архівістів. 1977 р. товариством були вперше розроблені настанови щодо змісту та розвитку навчальних програм для отримання ступеня магістра архівознавства (“*Guidelines for the Development of the Curriculum for a Master of Archival Studies Degree*”), які за цей час вже кілька разів переглядалися та оновлювалися. Проте якщо спочатку у запропонованих програмах домінували курси, які готували студентів передусім до практичної роботи в архівах, навчали професійному “ремеслу”, то наприкінці ХХ ст. у середовищі американських архівістів все більшого

поширення набули погляди на необхідність поглибленої теоретичної підготовки архівістів, запровадження докторських програм⁴³. Сьогодні стратегія товариства включає підготовку не тільки магістрів архівознавства, але й докторів філософії у цій галузі, а також програми підвищення кваліфікації та безперервної освіти⁴⁴. Важливу роль у підтримці стандартів професійної діяльності відіграє заснована 1989 р. Академія сертифікованих архівістів.

Однак шлях до усвідомлення американськими архівістами необхідності відкриття автономних магістерських програм в університетах був доволі тривалим та суперечливим. Натомість Асоціація канадських архівістів першою на північноамериканському континенті виступила з ініціативою запровадження *магістерської програми з архівних студій*, яка була відкрита в *Університеті Британської Колумбії* у 1981 р. (*Master of Archival Studies Programme, University of British Columbia, Canada*)⁴⁵. Історію започаткування програми та організацію навчального процесу детально висвітлив один із її фундаторів, відомий канадський архівний діяч і педагог Террі Іствуд (Terry Eastwood)⁴⁶. Маючи ґрунтовну університетську освіту та широкий досвід архівної й викладацької роботи, він взяв найактивнішу участь у запровадженні магістерської програми з архівознавства, був першим викладачем і згодом довголітнім її керівником (1981–2000 рр.). Слід зазначити, що рекомендації щодо підготовки магістрів архівознавства були розроблені 1976 р. членами Асоціації канадських архівістів Х'ю Тейлором (Hugh Taylor) та Едвіном Велшем (Edwin Welch)⁴⁷, а згодом роботу над вдосконаленням навчальної програми ("*core curriculum*") продовжив Т. Іствуд, який намагався знайти відповідний баланс між теоретичними стандартами університетської освіти та практичними потребами професійної спільноти, співвіднести, "що студент має знати", з тим, "що на практиці треба робити".

На думку Т. Іствуда, архівна освіта мала зберегти статус, глибину та інтелектуальну основу, яку їй надавали історичні коріння професії. Іншою її важливою складовою мали стати глибокі теоретичні знання зі спеціальності ("*professional framework*"), зокрема, про природу документів, процеси управління документацією, організацію зберігання документів в архівах та шляхи їх використання. Він був переконаний у тому, що студенти у процесі навчання мають бути обізнаними з усім життєвим циклом документів задля того, щоб у майбутньому бути спроможними працювати з документами на всіх стадіях їхнього існування. Третя мета, реалізація якої була найскладнішою в університетських стінах, полягала в оволодінні практичними навичками. Як справедливо зазначав Т. Іствуд, "хірург має знати, як користуватися скальпелем, дантист – зубною машинкою, юрист – кодексом законів. Архівіст має знати, як упорядкувати серію документів, скласти інвентарний опис, систематизувати рукописи, описати фотографію, зберегти

карту”⁴⁸. Водночас, на думку Х. Тейлора та Е. Велша, навчальна програма мала бути гнучкою та варіативною, щоби студенти могли формувати та поглиблювати знання у спеціально обраних ними галузях (сферах), а також включати наукову, дослідницьку складову і завершуватися написанням та захистом магістерської роботи. Обговорюючи методику викладання, автори програми зазначали, що архівознавство не є точною наукою, тому має залишатися місце для обговорення та дискусій. Процес навчання має бути “проблемним”, “дискусійним” (“Socratic”, “open ended”), базуватися на діалозі викладача зі студентами, їх творчій співпраці у дослідженні окремих проблем⁴⁹.

Важливі відмінності між “європейською” та “американською” моделями архівної освіти були відзначені Т. Іствудом у статті, опублікованій 1996 р. на сторінках “Archivaria” і присвяченій необхідності реформування навчальних програм з архівознавства на межі століть⁵⁰. Розглядаючи досвід підготовки архівістів у європейських країнах, Т. Іствуд зауважував, що у переважній більшості інституцій акцент робиться на вивченні спеціальних історичних дисциплін, історії, права, економіки, пам’яткознавства. Архівознавчі та документознавчі курси займають значно меншу частину у навчальному процесі, зокрема в Австрії та Франції. Загальноєвропейською тенденцією є поглиблене вивчення архівознавчих дисциплін уже після початку роботи в архівах у спеціалізованих школах (т. зв. “*post-appointment education*”), зокрема, у Німеччині, Бельгії, Нідерландах. У Франції під час підготовки архівістів-палеографів основна увага зосереджується на поширенні фундаментальних знань, міждисциплінарних методів, дослідницького досвіду, опанування різними мовами та системами письма для вивчення документів різних епох. Усі ці знання роблять архівістів *ерудитами*. Отже, європейський підхід ґрунтується передусім на створенні інтелектуального підґрунтя, яке, на думку керівників освітніх програм, має стати основою для подальшої практичної діяльності. Натомість північноамериканська традиція, як зазначає Т. Іствуд, є більш прагматичною, вона базується на програмі підготовки, що має задовольняти сучасні потреби архівів і суспільства⁵¹. Північноамериканські програми побудовані переважно на вивченні того, що має робити архівіст із документами у сховищі, отже на питаннях, пов’язаних з упорядкуванням, описуванням, оцінкою цінності, збереженням документів, створенням до них довідкового апарату. Т. Іствуд ще у 90-х рр. XX ст. підкреслював, що нагальною потребою архівної освіти є ознайомлення студентів із процесом управління електронними документами, засвоєння ними відповідних стандартів та інформаційних технологій.

Цікаві спостереження щодо розвитку архівної освіти в Північній Америці були висловлені Роєм Шеффером (Roy Schaeffer) у статті з промовистою назвою “Від ремесла до професії: еволюція архівної осві-

ти і теорії в Північній Америці”⁵². У ній автор відзначав, що природа і мета архівної освіти дискутуються кількома поколіннями архівістів, причому за цей час сформувалися дві протилежні точки зору: одні наголошують на багатогранності, унікальності та професійній самодостатності архівістів, інші ж наполягають на практичній природі архівної діяльності та її інтелектуальній залежності від інших дисциплін⁵³. Ця дискусія впливає з різного бачення архівної професії та її інтелектуального потенціалу. На відміну від європейських архівів, де традиційно домінували історики-ерудити, у США та Канаді архівну освіту розвивали передусім у практичній площині, що частково пояснювалося бажанням якнайшвидше підготувати штат для архівів. У професійному середовищі доволі поширеним було ставлення до архівістики як до “ремесла”, а не “науки”, існував скептицизм щодо “архівної теорії”, “теоретичної бази архівної роботи”. Перші навчальні посібники містили мінімум теорії та максимум практичних порад. Р. Шеффер назвав це “голосом ХІХ ст.”, тобто відгоміним минулого, коли ще відбувалося становлення архівної та інших професій⁵⁴. Такий підхід поступово змінювався у 1960-х – 1970-х рр., що зумовлювалося кількома чинниками, серед яких важливу роль відігравали зміни в економічному середовищі, еволюція природи документів та користувачів інформацією. Розробка нових професійних стандартів та модернізація інструментарію архівістів відображали усвідомлення ними власної професійної ідентичності, переоцінку своєї ролі у суспільстві. На думку Р. Шеффера, архівна освіта має розвиватися на основі “інтегрованого міждисциплінарного підходу”, який, однак, не може бути застосований схоластично, простим включенням дисциплін різного циклу до навчальних програм, а вимагає, щоб усі необхідні знання були “синтезовані” та “інтегровані” в єдине “архівне мислення”, що постійно збагачуватиметься та оновлюватиметься. Розробка теоретичних концепцій не може бути абстрактною, теоретичні узагальнення мають бути природною відповіддю на пошуки пізнання глибини професії. Отже, практики мають визнати, що розвиток концептуальної бази є важливою складовою їх самопізнання та самооцінки, що тільки через дослідження можна отримати визнання багатой та динамічної архівної культури. Крім того, дослідження дають можливість пізнати витoki професії, її історичні коріння, за висловом Р. Шеффера – “інтелектуальну і духовну тяглість традицій”⁵⁵.

Отже, розглядаючи процес становлення та розвитку архівної освіти впродовж ХІХ – початку ХХІ ст., можна виділити низку характерних рис, притаманних різним країнам та регіонам. Найдавніша, французька модель архівної освіти, має у своїй основі університетську програму викладів, яку органічно поєднує із засвоєнням студентами навичок практичної роботи з документами в Національному архіві. Італійська та німецька моделі надають перевагу післядипломній підготовці архіві-

тів (“postgraduate courses”) в архівних школах, що створені на базі державних архівів. Специфічні риси має підготовка істориків-архівістів в Австрії та низці країн Центральної та Східної Європи. Водночас можна визначити спільні для всіх європейських країн характеристичні особливості архівної освіти в її історичному розвитку: орієнтація на підготовку вчених-ерудитів, архівістів-палеографів (останнє зумовлює домінуюче місце у навчальних програмах курсів з палеографії, дипломатики, сфрагістики та ін. дисциплін історичного циклу), а також значний обсяг практичних занять на базі архівів. Відома французька архівістка Пола Рене-Базен (Paule René-Bazin) справедливо підкреслювала притаманне європейським архівістам відчуття приналежності до спільних цивілізаційних основ, єдиного історичного та культурного простору, одним з проявів якого є культивування у програмах більшості європейських архівних шкіл таких дисциплін, як палеографія та дипломатика, спільне для всіх їх випускників вміння читати латиномовні середньовічні тексти⁵⁶. Загалом слід відзначити, що кваліфікаційні вимоги до архівістів у більшості європейських архівних шкіл містять історико-джерелознавчу, лінгвістичну та дослідницьку складову.

Північноамериканська традиція є більш прагматичною, орієнтованою на роботу з великими потоками управлінської документації та сучасними архівами. Значну роль у розробці освітніх стандартів у США та Канаді відіграють професійні організації архівістів. Характерною для цього регіону є тенденція до інтегрування архівної освіти з бібліотекознавством та інформаційними студіями. Водночас упродовж останніх десятиліть спостерігається значне збільшення у навчальних програмах курсів з теоретичних проблем архівознавства, інтегрування дослідницького елемента у навчальний процес, відкриття профільних магістерських і докторських програм.

Стосовно імплементації зарубіжного досвіду підготовки архівістів на українському ґрунті, дозволимо висловити кілька міркувань. На нашу думку, перспективним є домінуючий у сучасній архівознавчій історіографії “інтегрований міждисциплінарний підхід” щодо розвитку архівної освіти, який синтезуватиме у навчальних програмах дисципліни архівознавчого, історичного, управлінського, правничого, інформаційного та лінгвістичного циклів. Свідченням приналежності українських архівістів до спільного європейського простору має залишатися історична основа та джерелознавче, інтелектуальне підґрунтя професії, розширене викладання комплексу спеціальних історичних дисциплін, що дають “ключ” для опрацювання та розуміння документів різних історичних епох. Важливим елементом навчального процесу має залишатися дослідження – історичне, архівознавче, джерелознавче. Водночас серцевину, “ядро” програм мають становити ключові проблеми теорії архівознавства та архівної практики (експертизи цінності, організації

зберігання документів, архівного описування, інформатизації, доступу до архівної інформації та ін.), які розглядатимуться у порівняльному аспекті. Програми архівних студій мають включати дослідницькі, інтерактивні завдання, а студенти повинні навчитися аналізувати та синтезувати отриману інформацію, вчитися розв'язувати практичні завдання за допомогою набутих у стінах університету теоретичних знань.

Нарівні з розвитком теоретичних засад архівознавства та інтегруванням наукових досліджень у навчальний процес, однією з головних тенденцій сьогодення є наближення освітніх стандартів до практичних потреб архівної галузі, збільшення кількості практичних занять студентів в архівах, ознайомлення їх з усім життєвим циклом документів. Цілком логічно, що в епоху інтенсивного розвитку та поширення новітніх інформаційних технологій актуалізується питання введення нових курсів з інформатизації архівної справи, електронних та медіа-архівів. Надзвичайно актуальним у навчальному процесі є розгляд правових питань доступу до інформації та їх реалізації у різних країнах світу. У зв'язку із суттєвими змінами, які відбулися у якісному та кількісному складі користувачів інформації, студенти мають навчитися передбачати потреби їх різних категорій. Сучасні освітні програми мають фокусувати увагу студентів на проблемах зберігання національної спадщини, розглядати архіви як установи пам'яті.

Важливими сьогодні є також питання професійної мобільності архівістів, підвищення їх кваліфікації та наукового стажування за кордоном, участі у міжнародних проектах. Успішність реалізації цих завдань залежатиме від поєднання зусиль і творчої співпраці університетських кафедр, академічних інституцій та архівних установ. Проте слідування вимогам часу в жодному разі не може означати кардинальної переорієнтації архівної освіти, в основі якої мають залишатися базові архівознавчі, документознавчі та історичні дисципліни.

---

¹ *Orr William J.* Archival Training in Europe // *The American Archivist*. – 1981 (Summer). – Vol. 44. – № 3. – P. 27.

² Див.: *Posner Ernst.* European Experiences in Training Archivists // *The American Archivist*. – 1941 (January). – Vol. 4. – № 1. – P. 24–37.

³ *École nationale des chartes* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.enc.sorbonne.fr>.

⁴ *Quynn Dorothy M.* The École des Chartes // *The American Archivist*. – 1950 (July). – Vol. 13. – № 3 – P. 275.

⁵ *Tamblé Donato.* The Teaching of Archival Science in Italy and the Role of the Schools of the State Archives // *Archivaria*. – 1984–1985 (Winter). – Vol. 19. – P. 247–248.

⁶ *Duranti Luciana.* Education and the Role of the Archivist in Italy // *The American Archivist*. – 1988 (Summer). – Vol. 51. – P. 346–355.

⁷ *Ibid.* – P. 347.

⁸ Див., зокрема, сайт Школи архівістики, палеографії і дипломатики у Римі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.archiviodistatoroma.beniculturali.it/index.php?it/165/scuola-di-archivistica-paleografia-e-diplomatica>.

⁹ *Duranti Luciana*. Education and the Role of the Archivist in Italy // *The American Archivist*. – 1988 (Summer). – Vol. 51. – P. 347.

¹⁰ *Tamblé Donato*. The Teaching of Archival Science in Italy and the Role of the Schools of the State Archives // *Archivaria*. – 1984–1985 (Winter). – Vol. 19. – P. 247–248.

¹¹ *Duranti Luciana*. Education and the Role of the Archivist in Italy... – P. 350–351.

¹² *Carassi Marco*. A Few Remarks about Professional Training of Archivists in Italy // *Archivski Vjesnik / Hrvatski državni arhiv*. – Zagreb, 1997. – № 40. – P. 83–87.

¹³ *Ibid.* – P. 87.

¹⁴ *Duranti Luciana*. Education and the Role of the Archivist in Italy... – P. 354.

¹⁵ Див. електронний сайт інституції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.scuolavaticanapaleografia.va/en>.

¹⁶ Archival Education in Bavaria [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.naet-europe.org/hamburg%20munich.pdf>.

¹⁷ Див. електронний сайт інституції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.archivschule.de>.

¹⁸ Див. докл.: *Ларин М.В.* Архивная школа Марбурга // *Отечественные архивы*. – 1994. – № 3. – С. 108–111.

¹⁹ Див. електронний сайт інституції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.geschichtsforschung.ac.at/en>.

²⁰ *Oppl Ferdinand*. Professional Training for Archivists in Austria and the Question of Professional Mobility: Presentation by Ferdinand Oppl (Municipal and Provincial Archives of Vienna) at the Round Table chaired by Frank Brady at the VII European Conference on Archives in Warsaw, 19 May 2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://20090209.archiwa.gov.pl/repository/wz/VII%20Konferencja/Papers/F_Oppl_Professional%20Training....pdf.

²¹ Archives de France [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.archivesdefrance.culture.gouv.fr/action-internationale/formations/>.

²² Огляд історії створення та функціонування курсів, див.: *Хорхордина Т. И.* Международные архивные курсы в Париже : история и деятельность // *Отечественные архивы*. – 1995. – № 3. – С. 106–114.

²³ Див., зокрема: *Kecskeméti Charles*. La Formation Professionnelle des Archivistes. Liste des Ecoles et des Cours de Formation Professionnelle d'Archivistes. – Brussels: International Council on Archives, 1966.

²⁴ The Section for Archival Education and Training of the International Council on Archives [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.ica-sae.org/description.html>.

²⁵ Див. Directory of Schools and Courses of Professional Training for Archivists / ed. by Paule René-Bazin; International Council on Archives. – 1992. – 402 pp.

²⁶ Про роботу однієї з останніх конференцій та осінніх шкіл див., зокрема: *Ус О.* 23-й Міжнародний день архівів та 7-а осіння архівна школа Міжнародного інституту архівної справи міст Триєста та Марібору // *Архіви України*. – 2014. – № 1 (289). – С. 96–102.

²⁷ *Orr William J.* Archival Training in Europe // *The American Archivist*. – 1981. – Vol. 44. – № 3. – P. 31.

²⁸ Див.: Faculty of Arts Charles University in Prague. – Prague, 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ff.cuni.cz/FF-8290-version1-info.pdf.

²⁹ Перший в українській історіографії аналіз процесу становлення та розвитку архівної освіти у Польщі. Див.: *Апеннікова М.* Архівна освіта у Польщі: основні тенденції розвитку // *Nad Wisłą i Dnieprem. Polska i Ukraina w przestrzeni eurazjijskiej – przeszłość i terażniejszość.* – Toruń-Saragossa: International Association of Historians and Archivists, 2015. – № 4. – S. 70–76.

³⁰ Детальніше характеристики сучасної системи архівної освіти Польщі див. у вказаній вище статті М. Апеннікової.

³¹ Детальний аналіз діяльності Товариства американських архівістів з розробки та імплементації концепції архівної освіти у США представлений у монографії Л. Левченко. Див.: *Левченко Л.* Освіта та підвищення кваліфікації архівістів як головний чинник успішного розвитку архівної галузі США (архівісти-освітяни, дискусії, університети, освітні стандарти) // *Левченко Л.* Архіви і архівна справа Сполучених Штатів Америки: історія та організація. – Миколаїв, 2013. – С. 822–843.

³² *Bemis Samuel F.* The Training of Archivists in the United States // *The American Archivist.* – 1939 (July). – Vol. 2. – № 3. – P. 157.

³³ *Bemis Samuel F.* The Training of Archivists in the United States ... – P. 158–161; *Warner Robert M.* Archival Training in the United States and Canada // *The American Archivist.* – 1972 (July–October). – Vol. 35. – № 3–4. – P. 348; *Левченко Л.* Вказ. праця. – С. 823–824.

³⁴ *Buck Solon J.* The Training of American Archivists // *The American Archivist.* – 1941 (April). – Vol. 4. – P. 85.

³⁵ *Левченко Л.* Вказ. праця.

³⁶ Див.: *Левченко Л.* Вказ. праця. – С. 827–829.

³⁷ Див.: *Schellenberg T. R.* Archival Training in Library Schools // *The American Archivist.* – 1968 (April). – Vol. 31. – № 2. – P. 155–165.

³⁸ *Schellenberg T. R.* Archival Training in Library Schools... – P. 161–162.

³⁹ *Jones H. G.* Archival Training in American Universities, 1938–68 // *The American Archivist* (April). – 1968. – Vol. 31. – № 2. – Pp. 135–154.

⁴⁰ *Левченко Л.* Вказ. праця. – С. 829.

⁴¹ *Warner Robert M.* Archival Training in the United States and Canada // *The American Archivist* (July – October). – 1972. – Vol. 35. – № 3–4. – P. 347–358.

⁴² *Левченко Л.* Вказ. праця. – С. 833.

⁴³ *Duranti Luciana.* The Society of American Archivists and Graduate Archival Education: A Sneak Preview of Future Directions // *The American Archivist.* – 2000. – Vol. 63 (Fall/Winter). – P. 238.

⁴⁴ Див.: Guidelines for a Graduate Program in Archival Studies/ Society of American Archivists [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www2.archivists.org/book/export/html/69>.

⁴⁵ Див.: *Bastian Jeannette A., Yakel Elizabeth.* Towards the Development of an Archival Core Curriculum: the United States and Canada // *Archival Science.* – 2006 (June). – Vol. 6. – № 2. – P. 133–150.

⁴⁶ *Eastwood Terry.* The Origins and Aims of the Master of Archival Studies Programme at the University of British Columbia // *Archivaria.* – 1983 (Summer). – Vol. 16. – P. 35–52.

⁴⁷ *Taylor Hugh A., Welch Edwin.* Association of Canadian Archivists: Guidelines Towards a Curriculum for Graduate Archival Training Leading to a Master's Degree in Archival Science, 1976 // *Eastwood Terry.* The Origins and

Aims of the Master of Archival Studies Programme at the University of British Columbia // *Archivaria*. – 1983 (Summer). – Vol. 16. – P. 44–51.

⁴⁸ *Eastwood Terry*. The Origins and Aims of the Master of Archival Studies Programme... – P. 41.

⁴⁹ *Taylor Hugh A., Welch Edwin*. Association of Canadian Archivists: Guidelines Towards a Curriculum for Graduate Archival Training... – P. 46.

⁵⁰ *Eastwood Terry*. Reforming the Archival Curriculum to Meet Contemporary Needs // *Archivaria*. – 1996 (Fall). – Vol. 42. – P. 80–88.

⁵¹ *Ibid.* – P. 82.

⁵² *Schaeffer Roy*. From Craft to Profession: The Evolution of Archival Education and Theory in North America // *Archivaria*. – 1994 (Spring). – Vol. 37. – P. 21–34.

⁵³ *Ibid.* – P. 22.

⁵⁴ *Ibid.* – P. 26.

⁵⁵ *Ibid.* – P. 31–32.

⁵⁶ *René-Bazin Paule*. The Future of European Archival Education // *The American Archivist*. – 1992 (Winter). – Vol. 55. – P. 60.

The article is devoted to the history of formation and development of archival education in Western and Central Europe, USA and Canada, the comparative analysis of the "European" and "American" models of training archivists, determination of their characteristics and development tendencies.

Key words: the archival education; the archival science; the archival studies; the models of archival training; the historical traditions; the current trends; the training program; Europe; USA; Canada.